

S.M./R. 12

FULL MENORQUÍ

Suplement de EL IRIS

NÚM. 7

Ciutadella 7 de Juliol de 1934

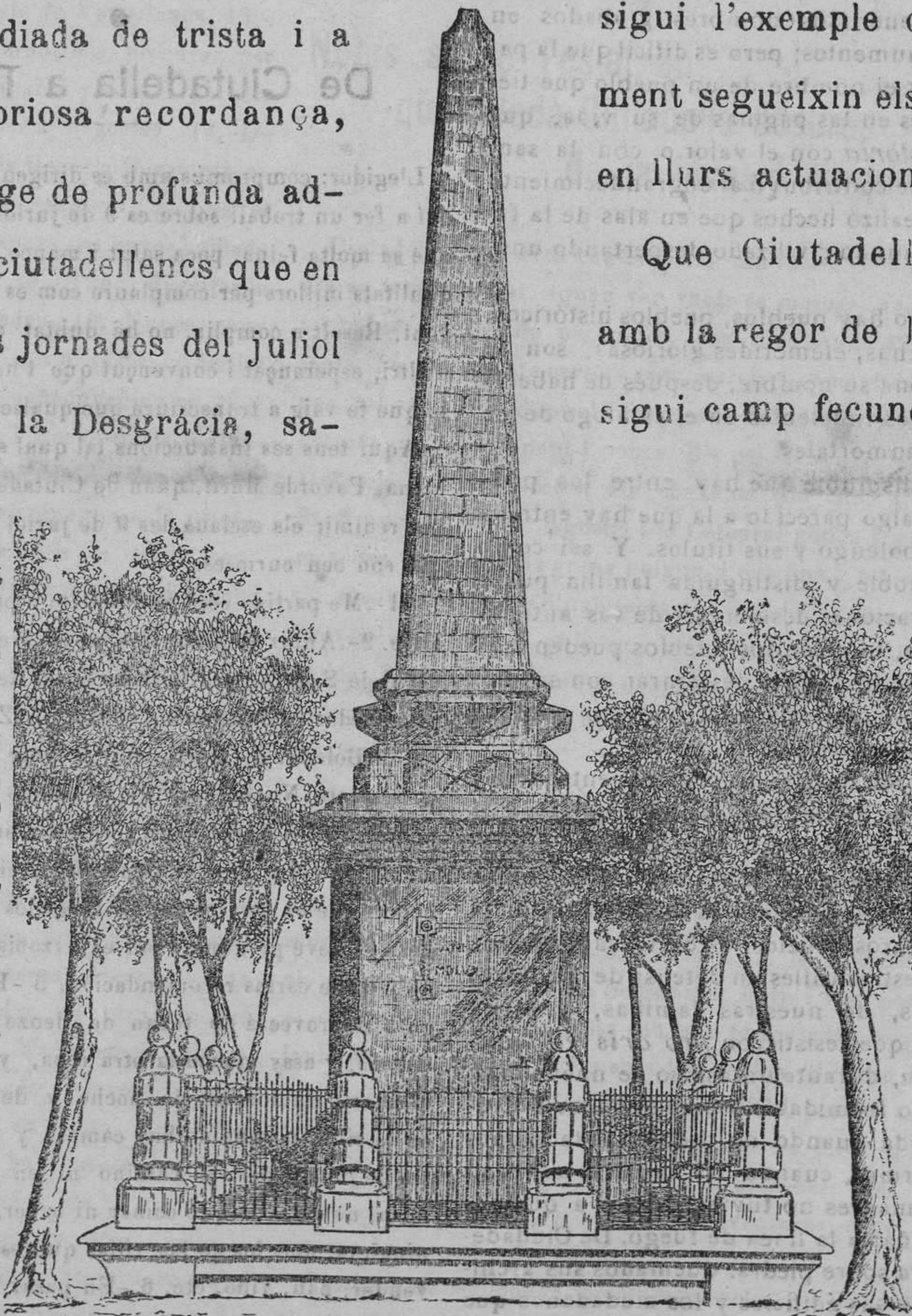
ANY I

FULL MENORQUI,

en aquesta diada de trista i a
 l'ensem gloriosa recordança,
 ret homenatge de profunda ad-
 miració als ciutadellencs que en
 les luctuoses jornades del juliol
 de L'any de la Desgràcia, sa-
 crificaren,
 en holocaust
 sublim, les
 seves vides,
 en l'altar de
 Déu i de la
 Pàtria, co-
 ronant - se
 amb la doble
 corona de
 màrtirs i
 d'herois.

Que la seva gesta immortal
 sigui l'exemple que constant-
 ment segueixin els ciutadellencs
 en llurs actuacions col·lectives.

Que Ciutadella, fertilizada
 amb la regor de la seva sang,
 sigui camp fecund, on germi-

nin i cres-
 quin ufano-
 ses les deli-
 cades plan-
 tes de totes
 les virtuts
 religioses
 i
 ciutada-
 nes.

PUEBLOS Y FECHAS

Así como hay individuos sin historia, también hay pueblos sin historia: y aunque un individuo sin historia no es sinónimo de una vida estéril e infecunda; un pueblo sin historia es un pueblo desconocido en el concierto nacional. Hay vidas aparatosas y vidas humildes: hay hombres de vida fecundísima en el seno del hogar o en alguna sociedad cultural o industrial, y no obstante sus nombres quedan oscurecidos, como velados por su misma vida ordinaria o por otros nombres que el pueblo aureoló de gloria.

La sociedad puede a veces ser injusta con individuos que merecen tener sus nombres grabados en mármoles y en monumentos; pero es difícil que la patria llegue a olvidar el nombre de un pueblo que tiene fechas inmortales en las páginas de su vida, que supo escribir su historia con el valor o con la sangre de sus hijos, que contribuyó al engrandecimiento de la nación, que realizó hechos que en alas de la fama recorrieron el mundo civilizado despertando unánime admiración.

Por esto es que no hay pueblos, pueblos históricos, sin fechas, y las fechas, efemérides gloriosas, son el portavoz que pregonan su nombre, después de haberlo escrito con caracteres indelebles en el catálogo de los pueblos grandes e inmortales.

Ved la unión indisoluble que hay entre los pueblos y sus fechas, algo parecido a la que hay entre la familia de noble abolengo y sus títulos. Y así como una familia, una noble y distinguida familia puede en sucesivas generaciones desmerecer de sus antepasados y envilecerse, también los pueblos pueden hacerse indignos de su historia y deshonorar con sus actuaciones efemérides gloriosísimas, que son páginas admirables de su vida pasada.

Ciudadela tiene sus fechas. Destacadas entre todas la de 17 de enero, fecha de nuestra Reconquista, y el 9 de julio de 1558, el Año de la desgracia. La primera la escribieron los conquistadores, devolviéndonos a la civilización cristiana. Benditos sean. La segunda la escribieron nuestros abuelos; es decir, sangre ciudadelana regó nuestras calles en defensa de la ciudad, apellidos nuestros, de nuestras familias, llevaban aquellos valientes que resistieron *pro aris et focis*, *usque ad mortem*, durante un asedio de nueve días, contra un enemigo formidable y bien armado. Y Ciudadela fué saqueada cuando no hubo ciudadelanos hábiles para las armas, cuando las mujeres cayeron sin fuerzas y las madres no tuvieron hijos a quienes animar y acompañar a la línea de fuego. De Ciudadela no quedó piedra sobre piedra: quemados sus archivos, sus templos y sus edificios y los ciudadanos que sobrevivieron fueron llevados cautivos a Constantinopla.

Sólo los pueblos grandes así resisten y así se defienden; sólo los valientes luchan *usque ad mortem*; sólo los héroes impulsados por sublimes ideales mueren en la brecha o arrastran las cadenas del cautiverio antes que entregarse al enemigo de su Fé y de su Patria.

¡Ciudadelanos! conservemos siempre nuestra ciudad querida a la altura de sus fechas gloriosas, de sus efemérides inmortales. No seamos jamás de los pueblos envilecidos que reniegan de su pasado, como reniega de su padre virtuoso y emprendedor el hijo pependenciero y holgazán.

X.

Ciudadela, 4 julio 1934.

De Ciutadella a Turquia

L'legidor: compromès amb es dirigents de FULL MENORQUÍ a fer un treball sobre es 9 de juliol de 1558, em trob que sa molta feina, poca salut i manco trassa no són ses qualitats millors per complaure com es deu aquesta bona gent. Resulta a complir, no he dubtat d'entrar en terres d'altri, esperançat i convençut que t'ha d'entretenir més lo que te vaig a transcriure que qualsevulla cosa pròpia.

Aquí tens ses instruccions tal qual se va endur es renomnat Pavorde Martí, quan de Ciutadella passà a Turquia per redimir els esclaus des 9 de juliol de 1558. Llig-'es que són ben curioses.

«1.- Me partiða será per Belleta o per Macedonia é non altre. 2.- Antes de partir de Napols aver cartera de comandació de S. EXa. para la Señoria de Regusa, el clarísimo proveedor é comendador el Rmo. Arzobispo de Beguedella de Boloña. 3.- En Napoli proveer de estivales, botas de vaqueta. Nunca decir a que effecto vamos a Constantinopoli, sinó a buscar para rescatar a su padre y a un hermano y no otro. Esto se tiene que decir mas en Constantinopoli que en otra parte. 4.- Llegados que seamos a Ragusa se deve preguntar por el Arzobispo, a besarle la mano y darle cartas recomendación. 5.- En el vestir, en Ragusa se proveerá de teban de lienzo largo togato a su usanza, y assy mismo la otra ropa, y proveerse de dos mantas para dormir de noche y de dia por almohada en la silla, porque no hay camas, y barratinas y guantes de lona y por el camino ni en el Carnaserio, hosteria, no se halla que comer ni beber, ni dormir ni cosa ninguna; mas los de las villas que están cerca traen que vender, pan, vino, etc. 6.- En pasar los rios, no ser de los primeros, ni tampoco de los postreros, sinó passar en medio siempre. 7.- Espada se puede portar y traer por *tuti el*

camino y no en Constantinopoli. 8.-Llegando a Hosteria que no hagamos camarada con turcos, sinó con mercaderes christianos. 9.-A la noche proveerse para comer a la mañana, gallinas, huevos y queso, y siempre llena la botila de buen vino. 10.-Se guardan muy bien de hablar en camino con muger christiana ni turca. 11.-En llegar a Constantinopoli hallaremos la alcañaseria mayor del Gran Señor, donde cada uno allegará por tres dias, sin pagar ninguna cosa por el comer ni posada. 12.-Passar tan presto como sea posible de Constantinopoli a Galata o Pera, y derecho yo a casa del Bayle de los Florentinos que tiene su casa en la Lonja, vecino al Bayle de Venecianos. 13.-Estando en casa del Bayle de los florentinos procurar por seguridad de mi vida y de mi compañía y con el parecer del Bayle de los florentinos empezar a negociar. 14.-Dé tres cosas se tienen a guardar, hasta llegar a Constantinopoli: la primera, nunca hablar con esclavos, porque el guardian lo hara huir a posta y despues por haver hablado con el te harán pagar mas ducados. 15.-Nunca disputar la fé nuestra con los turcos, ni renegados. 16.-Nunca conversar ni platicar con muger christiana ni turca, ni judia; porque de ahí se siguen muy grandes inconvenientes. 17.-De los pactos que se hazen con los Turcos, nunca los tengan por veros; porque sin verguenza uno dizen y otro obran, y haziendo con ellos rescates, repugna a la primera quanto pudieredes, sin dexarlo hir y a la tarde con cluyd con él; porque si otro dia bolveis, os pedirá mucho más de la primera vez. 18.-Todo lo que se habrá de negociar que se haga por intervenció del Terciman del clarísimo bayle de los florentinos. 19.-El pagamento de la escala se paga por cada esclavo 4, 6 y 8 ducados, del qual pagamento una parte toca a la mina, otra al Subbaxi, otra a los Aguziles del Subbaxi. 20.-En este negocio se tiene que guardar de un Drogoman, que mas quiere el bien de los turcos que el de los christianos. 21.-Enviar se han los cautivos de pocos en pocos y cada que lleve su carta en el pecho y los que sabrán hablar turquesco advertirles que en ninguna parte de los Turcos hablen en turquesco *et mayor* en passar de los castillos. 22.-Es necesario que a la partida de Constantinopoli lleve cada esclavo a lo menos 60 aspris para pagar en Galipoli su coledo, que ellos mismos digan que con su trabajo se han rescatado. 23.-Que se haga alguna provisión en la nave, de biscocho, vinagre, azeyte, cebollas, *formatge*, etc. 24.-Para salir y bolver de Constantinopoli a los castillos y otras tierras sin pedimento es necesario aver un coledo de Suyllaga o de Acuffaga. 25.-En rescatar niños, no los dexarán salir, si ya no los sacan con algunas viejas que digan que sean sus

madres. y no dexales hablar. 26.-No entrar en lo Dracanal, ni passar por las torres donde estan los esclavos del Gran Señor."

Desitjaria llegidor, que aquestes instruccions dades al Mc. Marcos Martí pel Governador de la Redempció hagin estat des teu agrat. A sa satisfacció que em daria d'haver-te entretingut hi afegiria sa més còmoda i egoista de jo haver sortit del pas.

Ciudadella, juliol de 1934.

PERE HERNÁNDEZ,
Batle de la Ciutat.

Notes sobre l'estat en què quedà Ciudadella després de la invasió turquesca

Ciudadella, que avui contemplam tan bella i florent, era en temps passat, «quan van venir es moros», una ciutat pobre, reduïda de perímetre, poc nombrosa d'habitants. La majoria de carrers eren estrets i plens d'androner, les cases, en general, fosques i humides. Açò no obstant, no tot era petit i pobre. Els palaus senyorials, la Universitat, les esglésies, els convents (de Sta. Clara, St. Francesc i de St. Agustí) i la Catedral gòtica i parsimoniosa, eren edificis grans i algun d'ells fins i tot artístic. Quant al nombre d'habitants de Ciudadella, no podem fixar-lo amb certesa, puix que no hi ha dades definitives enlloc. Però, considerant el nombre de morts i captius, podem calcular que n'hi hauria, mes o menys, damunt cinc mil.

Si fa no fa, així es trobava Ciudadella on el mes de juliol de 1558 quan la van assitiar 15 mil pirates turcs comandats per Piali. Tots sabem i no és del cas tornar a repetir l'heròica defensa dels ciutadellencs, darrera les murades per espai d'una vuitada gloriosa. A la fi entraren els moros per la porta d'en Sales en el Born i van passar per Ciudadella, fent destrossa con una torrentada, saquejant les cases, robant documents dels arxius, el llibre dels privilegis, joies d'esglésies, el blat dels llocs, passant a degolla molts de guerrers, deshonrant donzelles. Els qui sobrevisqueren al saqueig foren conduïts presoners dins les barcasses dels pirates a plorar llurs desventures dins les presons de la ciutat del Bòsfor.

Ciudadella abandonada forçosament pels seus fills, semblava pel seu aspecte trist i desolador de ciutat en ruïnes, un gran cementeri silenciós.

No és exagerat no, això. Vertaderament, va quedar

Ciudadella moltíssim malparada de la invasió turca. Ens consta que lo primer que va fer el magnànim Frederic de Cors, governador interí, quan vingué a Ciudadella, immediatament després dels fets apuntats, va ser «enterrar els molts de cossos morts, així de persones com d'animals que hi havia escampats per onsevulla.» I el mateix Governador qui havia de viure a Ciudadella per ser la capital de Menorca, a falta de casa més còmoda i digna passava els dies a una cova «por estar derribadas y quemadas todas las casas.» Es la següent, una notícia curiosa. Segons un antic inventari, de la casa de la noble família Riudavets solament en va quedar una taula amb ventalles.

La Catedral va patir moltíssim, en els seus altars i en altres parts de l'edifici, en tal manera que el Sr. Froncilles delegat del Bisbe de Mallorca l'any 1565 en visita pastoral, només en troba 7 dels 15 altars que abans hi havia i aquests 7 molt deteriorats. Tres anys més tard ordena que s'arreglin les parets, que es tapin els forats i que es col·loquin finestres perquè no entrin ocells a destorbar, amb el seu cant, les funcions sagrades. Tan somoguda va quedar la primera església de Menorca del setge i incendi que, dia 18 de Maig de 1626 es desplomava la volta, no ocasionant, per venturosa sort, desgràcies personals.

L'església de Sant Josep, distinta de la que hi ha avui en el carrer de Sta. Clara, a causa de les poques condicions de seguretat i consistència, va manar l'autoritat eclesiàstica que la tancassin, per no tenir adob.

A les altres esglésies de Ciudadella no es podia celebrar missa, ni administrar els sagraments, puix quasi tots els altars estaven destruïts del tot, i els ornaments i els altres objectes del culte diví, els havien robats els turcs i portats a Constantinoble.

Entre altres objectes d'inestimable valor artístic i piadós duits a Turquia i rescatats després, hi ha un *betlem* gros, notable relleu en fusta; avui està en el costat nord en el cor de les clarisses. Rescatat també a Turquia, es venera a la capella de Sant Bonaventura, de Sant Francesc, dins una senzilla vitrina un St. Crist conegut pel nom de *Sant Cristo del rescat*.

Igual sort que les esglésies i cases ciutadellenques, van córrer els convents. El dels agustins, que abans estava fora de les murades, en el port, prop d'allà on atraca el vapor correu, va estar deshabitat quatre anys, perquè en ell, com diu un document, «no hay lugar para decir misa, ni lugar donde estén frailes», els quals, volent tornar-lo a habitar, intentaren obtenir de la Universitat medis per reparar-lo degudament.

Els freres franciscans van construir provisionalment

una petita església en espera de poder reedificar el temple i monestir destruïts i per això, igualment que els agustins, van demanar diners a la Universitat, que no n'hi pogué donar, per la senzilla raó que no en tenia; puix els habitants d'aquella època a més de ser pobres eren pocs i no podien ni amb la indústria que no existia, ni amb les seves contribucions, nodrir les exhaustes caixes municipals. Consideri's els pocs moradors que tenia llavors Ciudadella, quan el llibre d'òbits (defuncions) assenyala pels deu anys de 1566 a 1575 inclusive, la baixa xifra de 192 defuncions de cossos.

Així va quedar de canviada i destrossada Ciudadella en les seves cases, esglésies i habitants, després d'haver-hi passat, arruinant-la materialment, les bàrbares forces del pirata Piali; llarg temps de penúries i desgràcies, aquell temps; moltes poblacions ja no s'hagueren aixecat mai més d'aquella misèria; però Ciudadella sí que se'n va aixecar i a imitació de la simbòlica i llegendària Au Fènix, va sortir d'entre les seves ruïnes materials i passat mil vicissituds ha arribat a l'estat actual en què la veim atractiva i florent.

JAUME GENER.

Curiós i interessant document recuperat pel Cronista de Ciudadella D. Josep Cavaller Piris i que fa referència a la jornada del 9 de juliol de 1558.

De los pobres catiuos que los Turcos se lleuaron de Ciudadela dela Isla de Menorca a Turquia

Este memorial sedio en manos de su M.^d a 14 de sep.^{bre} saliendo de su aposento para yr amissa

S. C. R. M.^d

El otro dia auiedo venido de Roma despachada con todo cumplimiento la bulla dela clausula para defuntos que faltaua al Iubileo que su S.^d a contemplació de V. M.^d concedio para el rescate delas quatro mill animas Vassallas de V. M.^d los Turcos el año de 1558 se lleuaron de Ciudadela dela Isla de Menorca, y tienen catiuas en Turquia el syndico de aquella Isla supp.^{co} a V. M.^d que para el buen effecto y conclusion de obra tan pia, y sancta, no faltaua sino la publicacion de aquel Iubileo con fauor, y por mandamiento de V. M.^d mandasse al obispo de lugo commissario del dicho Iubileo lo biziase publicar por todos sus Reynos con toda breuedad y

aunque V. M.^d le mando luego remitir el memorial, y tiene por cierto que hara lo que pudiere como prelado tan zeloso del seruicio de. U. S.^{or} conforme ala orden de V. M.^d Todauia auiedo entendido lo que los Turcos trabajan de tornar Turcos alos dichos catiuos, y que reniegue nra Sta fee catho.^{ca} y ver el gran peligro en que todos ellos estan de perder se, y renegar por ser mugeres flacas, y niños de poca edad y que ha mas de tres años que estan assi y si este Iubileo obtenido, y concedido por tan Iusta, y tan vrgente causa y que V. M.^d era obligado con su hagienda al rescate de aquellos cuyos padres y maridos fuero degollados de infieles supp.^{ca} quan humilm.^{te} puede a V. M.^d q̄ auida consideración àtan señalado seruicio como en ello recibio N. S. y aque estos estan catiuos por auer tambien defendido nra sancta fee catho.^{ca} y guardado su fidelidad, y con la sangre de sus padres y maridos q̄ fue derremada por las placas, y callas de aquella Vila seruiendo a V. M.^d y aque son sus vassallos, y aque estan con tanto peligro y trabajo, y aque V. M.^d es Principe catho.^{co} y chrs^{mo} sea seruido de inclinar se aello, y ordenar al obispo de lugo, que dexados todos otros Iubileos, pues esto es de mucha mayor importancia, que todos los otros, se publique para todos sanctos por toda España, pues el tiempo es muy conueniente, y commodo para escriuir a todos sus Reynos y obispados, de tal manera que su pueda luego proueer en embiar a rescatar alos dichos catiuos, y como su s.^d en sus bullas lo dessea, escriue, y encarga por su parte, y que auiedo se renocado todas las gracias esta sola ha ratificado y confirmado. Que no se puede encarescer el gran seruicio q̄ V. M.^d en mandallo assy proueer hara a nro señor, y lo que se encargare su real consciencia enque de lugar aque aya descuydo en esta obra pijissima, y muy digna dela christianissima y catho.^{ca} mano de V. M.^d real la qual N. S. ensalçe con mas reynos y senorios com sus vassallos y la christiandad ha menester.

La vinguda dels moros

No hi ha dubte que la dominació àrab de Menorca va deixar el seu record inesborrable en el cor menorquí, i de tal modo, que encara avui les gents senzilles de la nostra terra tenen les seues dites i atribueixen tot lo gran de l'antiguitat als moros.

«Açò és d'en temps dels moros», se nos sol dir quan, visitant un dels talaiots tan abundants en Menorca, trobam algun pagès que nos mira esglaiat al

veure que nos admiren aquells munts de pedres, i tot lo més afegirà com a única causa d'admiració: «¡Que en tenien de força els moros!»... Per ells no hi ha més temps prehistòrics que els temps dels moros.

«Hi ha moros a la costa», és una frase vulgar que vol indicar la proximitat d'un enemic. Frase que, si recorda les piraterias de què era objecte Menorca en altre temps, nos indica també que pels menorquins no hi ha més enemics que els moros.

«Sa festa de quan van treure els moros», vos diran molts al celebrar la memòria de la nostra gloriosa Reconquista, i veureu pintada l'aversió que els mahometans van deixar esculpida en el cor de la raça menorquina en la satisfacció amb què se celebra la festa de Sant Antoni.

I el record de «quan van venir els moros» és lo que vos dirà qualsevol ciutadellenc que celebrem avui, dia 9 de juliol. I veureu la satisfacció pintada en tots els rostres, a l'escoltar amb religiós silenci la pàgina brillant de l'heroisme d'els nostros avantpassats relatada en el «Llibre Vermell».

Els moros són pels menorquins alguna cosa tràgicament gran: l'enemic perpetu de la nostra raça. ¡Rectifiquem els conceptes equivocats que hi pugui haver pels menorquins en el concepte «moros», però deixem sencer l'esperit d'odi als enemics de la nostra Religió i de la nostra Pàtria que per noltros resumeix la paraula «moro»

I al celebrar avui l'heroisme de Ciutadella en «sa vinguda dels moros», preparem las nostres defenses, porque també avui se sent ja de molt prop el crit alarmanant de «hi ha moros a la costa!»

J. BOSCH, *Pere.*

Ciutadella-Juliol-1934.

EXEMPLARITAT

Si giram els ulls enrera, vers aquella data gloriosa del 9 de Juliol de 1558, diada que ressalta sobre totes les altres de l'any per estar il·luminada amb ardor patriòtic, tal com se destaca, entre les tenebres de la nit, la flama d'un fester encès, que com cabellera ardent s'aixeca cap al cel, ens pareix que res nou tenim que apendre d'aquells alts fets, que plomes ben tallades i boques autorisades han presentat a nostra consideració en tots els aspectes dignes d'admiració o mereixedors de lloarç.

Erram, però, si tal creim. Passant la vista sobre les planes de nostra història que parlen tan minuciosament d'aquells fets i de totes ses conseqüències, trobarem encara, quantes vegades ho fem, prou substància i prou matèria per presentar a la consideració de nostres compatricis alguna nova modalitat, de valor o virtut, digna d'esser admirada o imitada; talment com qui arrenca una i altra vegada d'una mina inagotable l'or que està amagat allà dins en brut i que es convertirà en mans del artífic en joies precioses que faran ressaltar la bellesa d'una dona, o en valuoses monedes d'or que seran d'una gran utilitat per a les transaccions comercials.

Deixant de banda, per avui, tractar de les prudents i encertades disposicions del governants locals per resistir l'enemic; l'ardor dels sitiats en el combat; l'heroica defensa; la decisió dels cabdills de no entregar la vila, defensant-la fins a la mort; les vides ofertes en holocaust cruent a la pàtria estimada; el sacrifici de tants de ciutadans; tot i rendint-lis l'acostumat homenatge d'aniversari, no ens entretendran, per aquesta vegada, tan altes gestes, per més que mereixen com sempre, el tribut de nostra admiració.

Figurau-vos, en tràgica i dolorosa composició de lloc, que una vegada invadida, assolada i encesa per tot arreu la vila pels turcs sadolls de sang, cansats de rompre, destruir i saquetjar, no espereu que quedi aquí extingit el seu desig de venjança i el seu odi implacable ni que en tenguin prou amb lo que tan iniquament han arreplegat per cases i palaus, entornant-se d'allà on han vingut per a no tornar mai més... ¡No; la tragèdia dels habitants de Ciutadella en l'any 1558, no fineix tan prest! Únicament els qui han comprat amb la seva sang honorable la glòria venidora, no necessiten més que unes mans pietoses que tapin el seu cos amb la terra sagrada de la pàtria.

Però.... i els altres? Aquells centenars o milenars de dones, infants, vells, malalts i ferits; lo més dèbil del poble, lo que més necessitat està de protecció — perquè lo que ha sucumbit es la flor i la part més viril i més forta, — quina serà la seva sort?

La muller, la mare, la germana del combatents, quedaran, vives imatges del dolor, per plorar la desgraciada sort del seus difunts. Es considerarien massa ditxoses de poder restar entre les buides ruïnes de ses cases esfondrades i ennegrides pel fum de l'incendi, per conservar el foc sagrat de la pàtria i contar en les vetllades d'hivern als seus fillets els tristos aconteixements d'aquells dies.

No; molt més desgraciats que els morts, tindran que suportar una desventura encara més gran: la *captivitat*.

Ferotges, sense entranyes ni pietat, cerquen els soldats turcs de casa en casa totes aquelles criatures,

velles o joves, que més endavant, per rescat, poden tenir un preu; i lligant sense mirament, ni qui ajunten o a on els duen, separats els pares dels fills i els germans dels germans, carreguen tota aquella multitud desgraciada dins les galeres, posats a munts, com a bestiar, a on tenen que suportar les males cures i pitjors tractes del tripulants i soldats, per esser objecte en arribant a Turquia de venda o donació en calitat d'esclaus que són.

Mig vestits, mal alimentats i pitjor tractats, al dolor i mal material tenen que ategir la pena moral de l'absència de la pàtria, de la separació dels seus, i la preocupació constant de quina serà la seva sort, augmentat, per lo que toca a les candoroses donzelles, per la repugnància de veure clayada la vista dels seus nous amos, amb impur desig, en les seves verges carns, mal tapades per unes pobres i esquinçades vestidures, i en quant a tots, per la voluntat i el propòsit de conservar senceres les creences cristianes, que posaran a prova temptacions i proposicions avantajoses o el flagel dels assots o de les cadenes.

Després d'haver meditat detingudament i considerat amb espai la miserable existència i la trista vida que tants ascendents nostres degueren portar en les presons i masmorres de Constantinoble, digau si no us sembla admirable i digna d'imitar aquella voluntat i aquell esperit de ciutadania que els inclinava a fer quantes diligències eren necessàries per tornar a Menorca, refer el poble i les seves llars; esperit que conservaren a pesar de l'absència i del temps; i aquella esperança en l'eficàcia dels que procuren el rescat, que permetrà que un dia lliures ja de l'esclavitud, tornin a vivificar el seu poble amb la seva saba de màrtirs i d'herois. Aixecant sobre les ruïnes, modestes i pobres cases, si voleu, però on seran allellats i criats els seus descendents, que amb noble orgull, es gloriaran un dia de portar dins ses venes sang dels forts i esforçats captius rescatats, que no renegaren de la seva fe, ni oblidaren la seva pàtria.

Davant de tantes penalitats suportades amb fortalesa i paciència, qui gosarà queixar-se de la seva dissort? Els contratemps d'avui, semblen descolorits dibuixos en front d'aquell quadro de colors dramàtics tan pujats. Fortalesa, constància, paciència, resistència, totes les virtuts, resplendeixen i fulguren intensament en la personalitat dels qui les han exercides. I per fi i terme, el retorn a l'illa amb el propòsit de refer la vila, fent-la sortir de nou d'entre jles escombres i les ruïnes, més viril, i més potent, i més gran, i més noble que abans, perquè portarà sobre son front august la corona de llor de la immortalitat i en ses mans venerables la palma del martiri.

Ben mirat i ben meditat no es necessiten poques energies per aconseguir lo que aquells avantpassats nostres varen aconseguir. Després del seti, saqueig i destrucció de la vila, la captivitat de tantes persones,

que es contaven per mils; les diligències per al seu rescat, per lo que no van témer en acudir al Sant Pare i al Rei, commovent tota Espanya perquè no plangués la seva ajuda material, ni les seves oracions, ja que són molts els qui esperen la llibertat; una volta aconseguida aquesta i arribats a la seva terra, de la que han estat separats uns quants anys, no acaben encara els seus treballs; una nova tasca els espera, perquè serà precis reconstruir el poble, casa per casa, palau per palau i edifici per edifici. Races menys enèrgiques o menys fortes haurien sucumbit desapareixent col·lectivament mesclades entre altres nuclis de població. Però ells, no! Ells sofreixen, prescindeixen i es priven de tota comoditat, treballen sense parar i la conseqüència és que la Ciutat i la raça duren i persisteixen, portant una vida plena i sencera alimentada únicament amb els seus propis recursos, i desafiant els anys i el temps.

I aquí està l'or puríssim del seu exemple, digne d'imitar: La vitalitat, voluntat i robusta personalitat seva que continuarà fins a la fi dels temps si cada nova generació contribueix amb els seus recursos vitals a fer seguir aquesta obra de gegants!...

ROSA GORNÉS ALOY.

Ciudadella, 2 de Juliol de 1934.

PIALI

(Nota n.º 3 del Folleto titulado Mossen Bartolomé Arguibau, por el Dr. D. Gabriel Vila.)

Nació Piali en Hungría en 1520, de familia cristiana siendo recogido cuando niño en la batalla de Mohao por unos soldados turcos. Educado en la corte de Solimán, Piali cautivó la atención de los que le rodeaban y también la de su amo y señor, llegando a ocupar siendo muy joven los puestos de baja y visir. No se crea por esto debiera tales favores a las artes cortesanias ya que demostró su valor y talento en varias ocasiones y particularmente en 1556, año en que como aliado de los franceses, combatió contra España, operando en los sucesivos años contra Mesina, Regio y las Baleares, asolando las costas de España e Italia, volviendo el año posterior a la toma de Ciudadela, despues del combate de Zerbi, a Constantinopla, tornando a sus excursiones marítimas en 1565 y a pesar que tuvo que levantar el sitio de Malta, gracias a los esfuerzos de La Velette. El sucesor de Solimán, Selim II, siguió dispensándole sus favores y considerándole como su primer marino, encargole la guerra contra Venecia.

Piali hostilizó dicha República, apoderándose de Chipre más no de Famagusta lo cual le valió la destitución, pero conservando siempre las dignidades y honores que tenía. Domiciliado en Constantinopla fundó una mezquita y un bazar que llevan su nombre, muriendo en 1571. (Véase «Diccionario Enciclopédico Hispano-Americano» tomo XV) Dr. Cosme Parpal Marquès en su folleto «Invasión Turca de 1558 en Ciudadela».

“El Libro Vermell”

Código venerable que contiene
en sus hojas antiguas y empolvadas
testimonios sagrados de la gloria
y heroísmo inmortal de nuestra raza;
pasan los años sobre nuestra vidas,
una tras otra las centurias pasan,
mas tú quedas, eterno monumento
de lo que fuera un tiempo nuestra patria.

Tú contienen los viejos privilegios,
la historia, las costumbres, las hazañas,
las cartas de los reyes baleares,
la tradición entera de una raza.
Y anualmente congregas a los hijos,
y vibran por los aires tus palabras
recordando a la heroica Ciudadela
fechas de sacrificio y de desgracia.

Recuerda, sí, la página inmuriendo
de nuestra historia pura, inmaculada.
Recuerda a aquellos héroes que supieron
sus existencias ofrendar intactas,
escribiendo con sangre su epitafio:
«Aquí murieron de su amor en aras,
luchando y resistiendo hasta la muerte
por su hogar, por su Dios y por su patria».

Con el rodar del tiempo palidecen
las glorias de Sagunto y de Numancia;
pero tu gloria, oh Patria, oh Ciudadela,
tu heroísmo, tu honor y tu arrogancia
tienen un monumento que perdura
y que constante tus grandezas canta,
respondiendo a sus voces, como un eco
el santo amor que inflama nuestras almas.

Flor de perfume delicado y tierno,
poema de grandezas y de hazañas,
código de hidalguía que no muere,
amanecer de ayer y de mañana,

promesa de heroísmos y de glorias,
heráldico blasón de nuestra raza...
Tú eres, antiguo códice, el baluarte
de la noble lealtad ciudadelana.

Cuando abran nuevamente ante vosotros,
hijos de Ciudadela, aquellas páginas,
descubríos con santa reverencia,
que este libro es emblema de la patria.
Escuchad. Sus palabras son sencillas
pero vibran con ellas nuestras almas.
Son la historia, los usos, las costumbres
y la gloria inmortal de nuestra raza.

ANDRES BOSCH y ANGLADA

Sa Piràmide des Born

Pocs—sens dubte—són es Ciutadellencs qui no sapin més o menys qualche cosa de sa gloriosa defensa que l'any 1558 varen fer es nostros predecessors per contení s'invasió de ses tropes de Mustafà Piali i si bé d'aquesta defensa en van sortir malparats—degut que es moros eren moltíssims més—van donar devant el mon un exemple grandíssim de coratge i de fidelitat a sa Religió i a sa Pàtria.

Tothom sap que per commemorar aquest fet, es va alçar sa *Piràmide* qui adorna sa plaça des Born. Doncs bé, d'ella nos ocuparem en aquestes quatre ratlles que segueixen, fent un recull d'algunes notes històriques que s'hi refereixen.

Es conegut P. Nin, en s'oració fúnebre que cada any se pronuncia a l'Església Catedral es dia 9 de Juriol, va proposar que s'aixecàs un monument per commemorar sa diada des 9 de Juriol de s'any de sa desgràcia. Es veu que s'idea del P. Nin, va caure en bon grat, per quan es mes de Juny de s'any vinent (1853) s'ajuntament va nomenar una comissió perquè comançàs a fer gestions encaminades a aquest fi. Aquesta comissió integrada per persones de gran relleu cultural, dia 30 de Juny de 1853 feu una atenta invitació a s'ajuntament i compatricis i envià an es primer es seu projecte de construir una piràmide en es Born.

Despres de fets es tràmits necessaris, conse-

guits tots es permissos i aprovats es plans, ses autoritats van acordar es dia 12 de Juriol de 1857 per col·locar sa primera pedra, volguent que sa cerimònia es fes amb tota solemnitat.

Arribat es mentat dia, i sent les sis des capvespre va sortir de la catedral una comitiva aon formaven part sa Rda. Clerecia, comunitats religioses, gremis amb es seus respectius pendons, autoritats, junta organitzadora, etc.

Arribats a sa plaça, es secretari de s'ajuntament va llegir s'acte de Constantinoble ò sigui, es document que tots ets anys és llegit a la Sala dia 9 de Juriol.

Despres de llegit s'esmentat document, el bisbe Exem. i Il·lm. Ch. Dr. D. Tomàs de Roda va beneir sa primera pedra. A aquest acte hi van anar dues bandes de música i es mateix dia també es van disparar focs artificials.

Quan va ser col·locada sa dita primera pedra en es lloc on havia de ser emplaçat s'històric monument, davall sa mateixa pedra es va depositar una rodona de vidre molt ben tencada i lacrada a on hi havia monedes acunyades l'any 1558 i una plana de plom on, amb lletres molt ben fetes se llegia: «A 12 de Julio de 1857 reinando Dña. Isabel 2^a de Borbón (q. D. g.) se sentó la primera piedra de este monumento, habiendola bendecido el Exmo. é Ilmo. Sr. D. Tomas de Roda y Rodriguez Obispo de esta Diocesis y fue colocada por el M. Itre. Sr. D. José Marques Dignidad de Arcipreste en representacion del Clero, D. Mariano Sancho antes de Sintas Alcalde, D. Jaime Alberti Gobernador de la plaza y ei Exmo. Sr. Marques de Albranca Presidente de la Junta Directiva de las obras.»

Ses obres de su *Piràmide* foren acabades dia 4 de Novembre des mateix any, però ses pedres de màrmol que hi ha en es quatre costats no varen se descobertes fins dia 9 de Juriol de 1884. Té 108 pams d'alçada i la va construir es mestre ciutadellenc Josep Mas i Llufríu.

Ja tens, llegidor, algunes notes sobre es monument dedicat an es nostros heroes des 9 de Juriol de 1558, qui ben mereixedors es van fer d'un recort com aquest.

JAUME FANER J,
Ciudadella, Juriol de 1934.